

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ARKADAŞ ÖZELLİKLERİ VE MADDE KULLANIMI

Peer Characteristics and Substance Use Among High School Students

Gizem Erdem¹, Ceyda Y. Eke², Kültegin Ögel³, Sevil Taner⁴

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amaçları, lise öğrencilerinin arkadaş özelliklerinin dağılımını belirlemek, madde kullanma riskini arttıran çevresel etmenleri incelemektir. Bununla birlikte, madde kullanan öğrencilerin arkadaş özelliklerini ortaya koymak hedeflenmektedir.

Yöntem: Gençlik Araştırması kapsamında, İstanbul'un 15 ilçesinden rasgele 43 okul seçilmiştir. 2004 Mart - Mayıs tarihleri arasında 10. sınıf öğrencilerine toplam 3843 anket uygulanmıştır. Anketlerin 3168'i geçerlidir. Bu çalışmada, kullanılan anket formunun arkadaş özellikleri ve madde kullanımı ile ilgili bölümleri değerlendirilmiştir.

Bulgular: Araştırmada, yaşam boyu en az bir kez tütün ve alkol kullanım yaygınlığı sırasıyla %34.3 ve %49.7, herhangi bir madde kullanımı ise %14.3 olarak belirlenmiştir. Madde kullanma riskini arttıran arkadaş özellikleri içinde, öğrencinin madde kullanan arkadaşı bulunması önplana çıkmaktadır. Madde kullanan arkadaşı olanların, madde kullanma riski yaklaşık 6 kat fazladır. Bununla birlikte, erkeklerde polisle başı belaya giren ve hırsızlık yapan arkadaşı olma riski kızlara göre yaklaşık 2.5 kat, bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı bulunma riski ise 2 kat fazladır. Fakat, madde kullanan kızların anti-sosyal arkadaşları bulunması riski erkeklere oranla daha yüksektir. Örneğin, madde kullandığını belirten kızlarda hırsızlık yapan arkadaşı olma riski 6.6 iken, bu risk madde kullanan erkek öğrencilerde 3.3'tür. Madde kullananların %50.2'sinin, madde kullanmayanlarınsa %15.2'sinin madde kullanan arkadaşı vardır.

Sonuç: Bu çalışmanın arkadaş etkisini daha ayrıntılı incelemek için riskli arkadaş grubunun yapısı da gözönünde tutularak tekrarlanması gerekmektedir. Risk etmenleri içinde arkadaş etkisi, cinsiyet karşılaştırması yapılarak yeniden ele alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: Madde kullanımı, arkadaş özellikleri, arkadaş etkisi, risk etmenleri, ergenlik, cinsiyet.

ABSTRACT

Objective: The goals of this study are to determine peer characteristics of high school students and evaluate environmental factors that increase their risk of substance use. In addition to that, it is aimed to display peer characteristics of substance users.

Method: As a scope of Youth Research, 43 schools were randomly selected among 15 districts of Istanbul. 3842 questionnaires were administered to 10th grade students between March – May 2004. 3168 questionnaires were valid. In this article, questionnaires sections regarding peer characteristics and substance use are evaluated.

Results: It has been found that lifetime prevalence of tobacco and alcohol use are %34.3 and %49.7 respectively, and of any other substance use is %14.3. Among peer characteristics that increase the risk of substance use, having a drug-user peer is found to be prominent. Those who have substance user friends are at 6 times higher risk of using drugs. In addition to that, compared to girls, boys are at 2.5 times more risk of having friends who engage in trouble with police and theft and 2 times more likely to have friends that intentionally damage other people's property. But risk of having antisocial peers is higher for substance user girls, than boys. For instance, girls who stated that they have used drugs are 6.6 times higher at risk of having friends committing theft whereas this risk is at 3.3 times for boys. %50.2 of substance users have substance user peers whereas %15.2 of non-users do so.

Conclusion: For purpose of making detailed analysis of peer influence, this study should be replicated taking into account the structure of risky peer group. Peer influence as a risk factor should be re-evaluated by making gender based comparisons.

Key words: Substance use, peer characteristics, peer influence, risk factors, adolescence, gender.

¹ Psikolog, Ohio Eyalet Üniversitesi, Gelişim ve Aile Araştırmaları Bölümü, Columbus

² Uzm. Psk. Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği, İstanbul

³ Doç. Dr. Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği, İstanbul

⁴ Uzm. Psk. Dan. Koç Üniversitesi, İstanbul

GİRİŞ

Son yıllarda Türkiye’de lise öğrencileri arasında yapılan araştırmalar, madde kullanım yaygınlığının bölgelere ve maddenin türüne göre değişmekle birlikte genel olarak artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (1, 2). Bu nedenle risk faktörlerinin belirlenmesi, koruyucu çalışmaların yapılması açısından önem kazanmaktadır.

Madde kullanımına yol açan çevresel risk faktörleri üzerine yapılan çalışmalarda arkadaş özellikleri ve arkadaş etkisi ön plana çıkmaktadır (3, 4, 5, 6). Araştırmalara göre, ergenlerde, silah taşıma, suç işleme, kavga gibi şiddet içeren davranışlar madde kullanımı ile birlikte görülebilmektedir. Evden kaçma, erken yaşta ve korunmasız cinsel ilişkiye girme, akademik başarısızlık, intihara teşebbüs, kendine zarar verme davranışı da madde kullanımı ile ilişkilidir (7, 8, 9). Davranış bozukluğu gösteren ergenler, benzer davranışlar gösteren arkadaşlar edinmektedir. Antisozyal arkadaşlar edinme, madde kullanma riskini arttırmaktadır (10). Madde kullanımı için belirlenen en önemli risk faktörlerinden birisi ergenin madde kullanan arkadaşı olmasıdır (11, 12, 13, 14, 15). Bununla birlikte, polisle başı belaya giren, başkasının malına bilerek zarar veren, sık sık okuldan kaçan, disiplin cezaları alan veya okuldan atılan arkadaş olan ergenlerin, madde kullanma riski artmaktadır (5, 13, 16, 17). Sözkonusu arkadaş özelliklerinin yarattığı risk, 14-16 yaş aralığındaki ergenlerde daha yüksektir (5, 18).

Madde kullanan öğrencilerin, madde kullanmayanlara göre şiddet eğilimli, suça karışan ve madde kullanan arkadaşları olma olasılığı daha fazladır. Madde kullananların polisle başı belaya giren, bilerek başkasının malına zarar veren, evden/okuldan kaçan anti-sosyal arkadaşları bulunma olasılığı, madde kullanmayanlara göre daha yüksektir (17). Erkeklerde, riskli arkadaşlar edinme ve madde kullanımı kızlara göre daha yaygındır (9, 18). Fakat, kızların da anti sosyal arkadaşlar edinmeleri durumunda, madde kullanma risklerinin erkeklerle yakın olduğu bulunmuştur (19). Başka bir deyişle, arkadaş etkisi hem kızlar hem erkeklerde madde kullanma riskini arttırmaktadır (4, 5). Fakat kızlarda, erkeklerden farklı olarak, ailenin madde kullanımı konusunda olumlu tutumu olması da çevresel risk faktörü olarak gösterilmiştir (18).

Ülkemizde yapılan araştırmalar, arkadaş etkisini sadece madde kullanan arkadaşın yarattığı risk olarak incelemektedir. Lise öğrencilerinde madde kullanımı ve arkadaş özelliklerinin değerlendirmesini yapan kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin riskli davranışlarını ortaya koyan Gençlik Araştırması’nın (20) bir parçası olarak bu çalışmada arkadaş özelliklerinin dağılımını ve madde kullanımı için oluşturdukları riski belirlemek hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmaya İstanbul’da 15-17 yaş grubunu kapsayan onuncu sınıf öğrencileri alındı. Örneklem büyüklüğü 3500 olarak belirlendi. Bu örneklem büyüklüğüyle, %1’den %50’ye olan sıklıklar kabul edilebilir kesinlik sınırları içinde olmaktadır (power %90, tahmin edilen kesinlik sınırı %1’den %50’ye ± 5). Daha önce yaptığımız araştırmalardan elde ettiğimiz deneyime dayanarak, yanıt vermeme, yanlış doldurma, öğrenci sayısının beklenenden az olması gibi etkenlerin %15 civarında olacağı tahmin edildi ve toplam örneklem büyüklüğü 4000 olarak hesaplandı.

Örneklemin seçiminde çok basamaklı küme örnekleme

yöntemi kullanıldı. Bunun için ilk aşamada, İstanbul’un farklı bölgelerinden, farklı sosyoekonomik düzeye sahip 15 ilçe seçildi. Her ilçenin 10. sınıf öğrenci sayısının ağırlığına göre her ilçede çalışmaya alınacak öğrenci sayısı belirlendi. İlçede yer alan okul sayısı ve öğrenci sayısına göre örnekleme alınacak okul sayısı bulundu. Sınıfların ortalama öğrenci sayısına göre her ilçede ulaşılacak derslik sayısı saptandı. İlçede yer alan genel ve meslek liselerindeki tüm derslikler içinden sistematik randomizasyon ile derslikler seçildi.

Araştırmaya 13 meslek, 24 genel, 6 özel lise alındı. Araştırma 43 okul ve 104 sınıfta yapıldı, toplam 3483 anket uygulandı. 517 anket ise uygulanamadı (%12.9). Sınıf büyüklükleri hesaplanan ortalama sınıf büyüklüğünden küçük olduğu için uygulanamayan anket sayısı 209 (%5.2), sınıflarda olmayan öğrenci sayısı ise 308’dir (%8.84). Milli Eğitim Bakanlığının verilerine göre (21) İstanbul’da ortaöğretim öğrencilerinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranı 1.13 iken, bizim örnekleminizde erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranı 1.15 bulundu. Genel lisede okuyanların mesleki liselerde okuyanlara oranı 1.45 iken bizim örnekleminizde bu oran 1.72 idi. Genel liselerde okuyanların özel liselere oranı ise 10.1 iken, bizim örnekleminizde bu oran 11.0 idi. Bu haliyle örnekleminizin, geneli yansıttığını söyleyebiliriz.

Araçlar

Araştırmada kullanılan anket formu 21 bölümden oluşmaktadır. Ankette demografik bilgiler, gençlerin ilgilendiği aktiviteler, aile, arkadaş ve çevre özellikleri, okul yaşantısı ile ilgili sorunlar, cinsellik, sokakta çalışma, evden kaçma, kendine zarar verme davranışı, öfke, şiddet davranışı ve eğilimi, suç ve madde kullanımı, ihmal ve istismar, hastalıklar, intihar, travma ve sağlık alanlarına dair sorular yer almaktadır. Bu araştırmada sadece arkadaş özellikleri ve madde kullanımıyla ilişkili sorular değerlendirmeye alınmıştır. Anketteki soruların tümü 5’li likert tipte ölçek biçiminde sorulmuştur.

Uygulama

Araştırma 2004 yılının Mart ve Mayıs ayları arasında uygulanmıştır. Anketler, her ilçede anketör olarak görevlendirilen ve özel olarak eğitilen rehber öğretmenler aracılığıyla yapılmıştır. Toplam 28 rehber öğretmen anketör olarak çalışmıştır. Araştırma için Milli Eğitim İl Müdürlüğünden izin alınmıştır. Uygulama sırasında güvenilirliği arttırmak için sınıf öğretmenlerinin bulunmamasına özen gösterilmiştir. Anketler isim verilmeden doldurulmuş ve karışık olarak, kapalı bir zarf içinde toplanmıştır. Her anketör, anketin yapıldığı günkü sınıf mevcudunu kaydetmiş ve sınıfta olmayanlar kişi sayısı not edilmiştir. Toplanan formların değerlendirilmesi optik okuyucu aracılığı ile yapılmıştır.

İstatiksel İşlem

Analiz aşamasında cevaplar değerlendirmeyi kolaylaştırmak için ikili (dikotom) hale getirilerek değerlendirilme yapılmıştır. İstatistikler SPSS 8.0 kullanılarak yapılmıştır. Değerlendirmede frekans ve %95 güven aralığında odds oranı kullanılmıştır.

Ankette relaktin ismiyle bir tuzak madde yer almıştır. Analiz sırasında bu maddeyi kullandığını işaretleyenlerin yanıtlarının güvenilirliği olmadığı düşünülmüş, bu formlar araştırmadan çıkarılmış ve değerlendirmeye alınmamıştır. Relaktin isimli tuzak maddeyi işaretleyenlerin oranı %6.8 bulunmuştur. Bu oran kabul edilebilir bir sıklığı işaret etmektedir (22). Relaktin sorusu çıkarıldıktan sonra yaşam boyu esrar,

ecstasy, uçucu, flunitrazepam, benzodiazepinler veya eroin-den herhangi birini bir kez kullanmış olanlar herhangi bir madde kullanımı olarak değerlendirmeye alınmıştır. Arkadaş özelliklerine ilişkin ankette 7 soru bulunmaktadır. 5'li likert tipi ölçek üzerinden sorulan sorulara verilen cevaplar analiz aşamasında öncelikle 3'lü likert tipi ölçek haline getirilmiştir. Bu aşamada risk faktörü olarak değerlendirilebilecek arkadaş özelliklerinin cinsiyete göre dağılımı incelenmiştir. Daha sonra, ilk aşamadaki verilen cevaplar dikotom hale getirilerek madde kullanımı ve cinsiyet ile birlikte risk ilişkisi analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya alınan örneklemin sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de görülmektedir. Erkekler, 16 yaş ve üstünde olan öğrenciler ve gelir düzeyi 600 YTL altında olan öğrencilerin oranı daha yüksektir. Tütün ve alkol dışı yaşam boyu herhangi bir maddeyi en az bir kez kullananların yaygınlığı %14.3 bulunmuştur. Yaşam boyu en az bir kez tütün ve alkol kullanım yaygınlığı ise sırasıyla %34.3 ve %49.7'dir.

Sorunlarından bahsedebileceği arkadaşı olmama oranı %20.9 bulunmuştur (Tablo 2). Araştırmaya katılan öğrencilerin dörtte biri bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşının olduğunu belirtmiştir. Riskli arkadaş özelliklerinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde erkeklerin kızlara göre polisle başı belaya giren ve hırsızlık yapan arkadaşı olma ris-

kinin yaklaşık 2.5 kat fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra erkeklerin bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı bulunması ve ailesinin arkadaşlarını beğenmemesi riskinin de istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kızlardan yüksek olduğu saptanmıştır.

Madde kullanan ve kullanmayanların arkadaş özelliklerinin dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır. Öğrencinin, sorunlarından bahsedebileceği arkadaşı olmaması riskinin madde kullanımıyla ilişkisi olmadığı görülmüştür. Diğer tüm riskli arkadaş özellikleri madde kullananlarda kullanmayanlara göre daha fazladır. Madde kullananlarda madde kullanan arkadaşı olma oranı %50.2 iken, madde kullanmayanlarda bu oran %15.2'dir. Madde kullananların ailelerinin arkadaşlarını beğenmeme riski, kullanmayanların ailelerine göre 3 kat daha fazladır.

Erkekler arasında madde kullanmayanlarda sorunlarından bahsedebileceği arkadaş sayısı madde kullananlara göre daha düşüktür. Kızlar arasında belirgin farklılık saptanmamıştır. Erkek ve kız öğrencilerde madde kullananlarda olumsuz olarak nitelendirebileceğimiz arkadaş özelliklerinin görülme riski madde kullanmayanlara göre daha yüksektir. Ancak kız öğrencilerde madde kullananlarda olumsuz diye nitelendirebileceğimiz arkadaş özelliklerinin görülme riski, erkek öğrencilerden daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, hırsızlık yapan arkadaşı olma riski madde kullandığını belirten kızlarda 6.6 iken, bu risk erkek öğrencilerde 3.3'tür.

Tablo 1: Sosyo-demografik Özellikler

		N	%
Cinsiyet	Erkek	1870	54.5
	Kız	1562	45.5
Yaş	15 yaş ve altı	835	37.4
	16 ve üstü	1398	62.6
Gelir Düzeyi	0-600 YTL. arası geliri olanlar	970	63.3
	600 YTL. Ve yukarısı geliri olanlar	127	36.7
Okul başarısı	Düşük	272	8.6
	Orta	1543	48.7
	Yüksek	1353	42.7
Madde kullanımı	Var	430	14.3
	Yok	2578	85.7

Tablo 2: Cinsiyete Göre Riskli Arkadaş Özelliklerinin Karşılaştırması

Son Bir Yıl İçinde	Genel		Erkek		Kız		Erkek/Kız
	N	%	N	%	N	%	OO (GA)
Sorunlarından bahsedebileceği arkadaşı olmaması	663	20.9	444	27.3	219	14.8	1.59 (1.38-1.83)*
Polisle başı belaya giren arkadaşı olması	453	14.8	317	19.5	136	9.2	2.4 (1.94-2.9)*
Hırsızlık yapan arkadaşı olması	206	6.6	148	9.1	58	3.9	2.46 (1.8-3.37)*
Sık sık okuldan yada evden kaçan arkadaşı olması	680	21.5	396	24.4	274	18.4	1.43 (1.2-1.7)*
Madde kullanan arkadaşı olması	582	20.4	360	22.0	272	18.3	1.26 (1.06-1.51)*
Bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı olması	784	25.2	505	30.9	279	18.7	1.94 (1.64-2.3)*
Satanist olduğunu söyleyen arkadaşı olması	371	11.7	214	13.1	147	9.9	1.37 (1.1-1.7)*
Ailenin çocuğun arkadaşlarını beğenmemesi	390	12.6	241	18.3	149	11.9	1.6 (1.3-2.06)*

Tablo 3: Arkadaş Özelliklerinin Madde Kullanan ve Kullanmayanlara Göre Dağılımı

Son Bir Yıl İçinde	Madde Kullanan		Madde Kullanmayan		Madde Kullanan/ Kullanmayan
	N	%	N	%	OO (GA)
Sorunlarından bahsedebileceği arkadaşı olmaması	194	45.1	1285	49.8	0.83 (0.68-1.02)
Polisle başı belaya giren arkadaşı olması	159	37.1	284	11.1	4.7 (3.76-5.9)*
Hırsızlık yapan arkadaşı olması	73	17.1	120	4.7	4.2 (3.08-5.73)*
Sık sık okuldan yada evden kaçan arkadaşı olması	141	32.8	505	19.6	1.99 (1.6-2.5)*
Madde kullanan arkadaşı olması	216	50.2	392	15.2	5.63 (4.53-6.9)*
Bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı olması	178	41.4	575	22.3	2.46 (1.9-3.04)*
Satanist olduğunu söyleyen arkadaşı olması	118	27.4	228	8.8	3.9 (3.03-5.01)*
Ailenin çocuğun arkadaşlarını beğenmemesi	106	32.5	267	12.4	3.4 (2.6-4.4)*

Tablo 4: Madde Kullananların Arkadaş Özelliklerinin Cinsiyetlere göre Karşılaştırması

Son bir yıl içinde	Erkek			Kız		
	Madde Kullanan %	Madde Kullanmayan %	Madde Kullanan/ Kullanmayan OO (GA)	Madde Kullanan %	Madde Kullanmayan %	Madde Kullanan/ Kullanmayan OO (GA)
Sorunlarından bahsedebileceği arkadaşı olmaması	48.3	55.6	0.70(0.58-0.9)*	40.0	44.3	0.84(0.6-1.18)
Polisle başı belaya giren arkadaşı olması	40.8	15.2	3.8(2.8-5.1)*	30.0	6.7	5.9(3.9-8.9)*
Hırsızlık yapan arkadaşı olması	19.2	6.7	3.3(2.2-4.8)*	14.5	2.5	6.6(3.8-11.6)*
Sık, sık okuldan ya da evden kaçan arkadaşı olması	34.1	22.3	1.8(1.3-2.4)*	30.0	16.9	2.1(1.5-3.0)*
Madde kullanan arkadaşı olması	49.4	15.9	5.2(3.9-6.9)*	50.6	14.3	6.1(4.4-8.7)*
Bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı olması	46.4	27.7	2.3(1.7-2.9)*	32.5	16.8	2.4(1.7-3.4)*
Satanist olduğunu söyleyen arkadaşı olması	28.0	9.5	3.7(2.7-5.1)*	27.5	7.6	4.6(3.1-6.8)*
Ailenin çocuğun arkadaşlarını beğenmemesi	34.0	14.6	3.0(2.1-4.2)*	31.1	9.7	4.2(2.8-6.5)*

TARTIŞMA

Araştırmamızda öğrencilerin önemli bir bölümünün "polisle başı belaya giren", okuldan / evden kaçan veya bilerek başkasının malına zarar veren arkadaşı olduğu saptanmıştır. Erkeklerin olumsuz davranışlar gösteren arkadaşları bulunma riski kızlara göre anlamlı olarak yüksektir. Özellikle suçla ilişkilendirilebilecek ve şiddet içeren hırsızlık, vandalizm, polisle başı belaya girme gibi davranışların erkeklerin arkadaş gruplarında görülme sıklığının ve riskinin yüksek oluşu, ülkemizde ve ABD'de yapılan araştırmalarla benzerdir

(13, 16, 23). Bilindiği gibi, davranım bozukluğuna işaret eden okuldan kaçma, suç işleme, saldırgan davranış gibi özellikler ergenlik döneminin getirdiği otoriteye karşı isyankarlık, aykırılık ve fevri davranışlarla beraber artmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin şiddet içeren riskli davranışlarını önlemeye yönelik çalışmaların lise döneminin öncesinde yapılması, benzer özelliklere sahip arkadaşların etkisi düşünülünce önem kazanmaktadır.

Son yıllarda arkadaş etkisi üzerine yapılan çalışmalar, anti-sosyal arkadaşların madde kullanma riskini arttırdığını göstermektedir. Ergenin madde kullanan arkadaşının bulun-

ması, çevresel risk faktörleri içinde değerlendirilmiştir (8, 12). Bu çalışmada da benzer araştırmalara paralel olarak madde kullanan arkadaşın, madde kullanma riskini artıran önemli bir etken olduğu saptanmıştır. Bu durum, 'akran baskısı'na işaret etmektedir. Ergenlik döneminde ailesinden ayrılmaya çalışarak arkadaşlarına yakınlaşan ergenin, dahil olduğu grubun özellikleriyle özdeşleşerek benzer davranışlar göstermesi beklenebilir bir durumdur (8, 15, 24).

Ailenin ergenin arkadaşlarını beğenmemesinin ciddi bir risk etkeni olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, ergenin yasadışı davranışları olan arkadaşları olması da madde kullanım olasılığını artırmaktadır. Riskli arkadaşlar edinmenin etkileriyle ilgili literatürde birbiriyle çelişen bulgular vardır. Agresif ve antisosyal arkadaşların madde kullanım riskini arttırmadığını gösteren araştırmalar olduğu gibi (8), bulgularımızı destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır (5, 13, 16, 17). Bu çalışmada ise "polisle başı belaya giren", hırsızlık yapan ya da bilerek başkasının malına zarar veren arkadaş önemli risk faktörleri olarak saptanmıştır.

Erkeklerin riskli davranışları olan arkadaşları bulunma olasılığı, kızlara göre daha fazladır. Ancak kızların bu özelliklere sahip arkadaşları olması durumunda, madde kullanma riskleri erkeklerden anlamlı düzeyde yüksektir. Özellikle hırsızlık yapan, madde kullanan ve polisle başı belaya giren arkadaşı olan kızlarda madde kullanım riski de artmaktadır. Bu durum ülkemizin sosyo-kültürel yapısı göz önünde bulundurularak açıklanabilir. Kız çocukların yetiştirilme biçimleri farklı çevrelere girip çıkma ve farklı arkadaşlar edinme konusunda pek elverişli değildir. Kızların antisosyal, saldırgan davranışlar göstermeleri ya da bu davranışlara sahip arkadaş gruplarına girmeleri de sosyal olarak kabul görmemektedir. Bu nedenlerle, kız öğrencilerin riskli özellikleri olan arkadaş edinmelerinin erkeklere oranla daha zor olduğu söylenebilir. Bu tür arkadaş gruplarına girebilen kızların, davranış sorunları göstermeye daha yatkın oldukları düşünülebilir.

Buna karşın, kızların olumsuz arkadaş etkisine ve akran baskısına erkeklere göre daha açık olmaları dikkat çekicidir. Erkeklerin ise sorunlarından bahsedebilecekleri arkadaşlarının bulunmaması ve ailelerinin arkadaşlarını beğenmeme risklerinin kızlara göre anlamlı düzeyde yüksek olması da önemlidir. Bu bulgular, kızlarda arkadaş grubu etkisinin erkeklere göre daha farklı özellikler gösterdiğine işaret etmektedir (13, 18).

Araştırmanın bulguları arkadaş etkisinin önemini ortaya koymaktadır. Fakat 'olumsuz davranışları olan arkadaşların mı ergeni etkilediği yoksa zaten olumsuz davranışları olan ergenin mi olumsuz davranış özellikleri olan arkadaşlar edindiği' tartışmalıdır (24). Bununla birlikte, arkadaş grubunun ne ölçüde madde kullanımı için risk etkeni oluşturduğunu belirlemek için ergenin riskli arkadaş grubunun yapısı incelenmelidir. Anti sosyal arkadaşla yakınlık derecesi, ergenin gruptaki rolü ile madde kullanan arkadaştan etkilenmesi arasındaki ilişki araştırılabilir (8).

Madde kullanan kız ve erkek öğrencilerde arkadaş özellikleri farklılaşmaktadır. Bulgularımız, madde kullanan kızların, erkeklere göre daha riskli arkadaşları olduğunu göstermektedir. Kızlarda madde kullanma riskinin arkadaş etkisi ve ailenin olumsuz tutumuyla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (18). Erkeklerde ise sadece arkadaş etkisi tek başına risk faktörü oluşturabilmektedir (4, 5, 18). Araştırma bulgularında ortaya çıkan cinsiyetler arası farklılık, benzer biçimde ailenin oluşturduğu risk faktörlerinin araştırılması gerektiğini göstermektedir.

İstanbul örnekleminde lise öğrencilerini kapsamaması bakımından, bu çalışma okula devam etmeyen ergenler hakkında bilgi vermemektedir. Bu nedenle, elde edilen bulgu-

ları tüm ergenlere genelleştirmek mümkün değildir. Buna karşın, araştırmamız arkadaş etkisinin dikkatle incelenmesi gereken bir çevresel risk faktörü olduğunu göstermektedir. Önleme çalışmalarında ise özellikle lise öncesi dönemde arkadaş etkisi ve cinsiyetler arası farklılıkların göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1- Ögel K, Çorapçioğlu A, Sır A, ve ark. Dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2004; 15: 112-118.
- 2- Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. Lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2001; 12: 47-52.
- 3- Van den Bree MBM, Pickworth WB. Risk factors predicting changes in marijuana involvement in teenagers. *Arch Gen Psychiatry* 2005; 62: 311-319.
- 4- Brook JS, Brook DW, Arencibia-Mireles O, et al. Risk factors for adolescent marijuana use across cultures and across time. *J Genet Psychol.* 2001; 162: 357-374.
- 5- Dishion TJ. Cross-setting consistency in early adolescent psychopathology: deviant friendships and problem behavior sequelae. *J Pers.* 2000; 68: 1109-1126.
- 6- Svensson R. Risk factors for different dimensions of adolescent drug use. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse* 2000; 9: 67-90.
- 7- Crosby R, Salazar RF, DiClemente, RJ, et al. Health risk factors among adolescent females. *Am J Prev Med.* 2004; 27: 404-410.
- 8- La Greca AM, Prinstein MJ, Fetter MD. Adolescent peer crowd affiliation: linkages with health risk behaviors and close friendships. *J Pediatr Psychol.* 2001; 26: 131-143.
- 9- Lindberg LD, Boggess S, Williams S. Multiple threats: the co-occurrence of teen health risk behaviors, Urban Institute, Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation (ASPE), 2000.
- 10- Mason WA, Windle M. Reciprocal relations between adolescent substance use and delinquency. *J Abnorm Psychol.* 2002; 111: 63-76.
- 11- Springer JF, Sale E, Hermann J, et al. Characteristics of effective substance abuse prevention programs for high-risk youth. *The Journal of Primary Prevention.* 2004; 25: 171-219.
- 12- Tot S, Yazıcı K, Yazıcı A, ve ark. Psychosocial correlates of substance use among adolescents in Mersin, Turkey. *Public Health.* 2004; 118: 588-593.
- 13- Friedman AS, Glassman K. Family risk factors versus peer risk factors for drug abuse, A longitudinal study of an African American urban community sample. *J Subst Abuse Treat.* 2000; 18: 267-275.
- 14- Gilvarry E. Substance abuse in young people. *J Child Psychol Psychiatry.* 2000; 41: 55-80.
- 15- Yang M-S, Yang M-J, Liu Y-H, Ko Y-C. Prevalence and related risk factors of licit and illicit substances use by adolescent students in Southern Taiwan. *Public Health.* 1998; 112: 347-352.
- 16- Prinstein MJ, Boergers J, Spirito A. Adolescents' and their friends' health risk behavior: factor that alter or add to peer influence. *J Pediatr Psychol.* 2001; 26: 287-298.
- 17- Fergusson DM, Swain-Campbell NR, Horwood LJ. Deviant peer affiliations, crime and substance use: a fixed effects regression analysis. *J Abnorm Psychol.* 2002; 30: 419-430.
- 18- Svensson R. Gender differences in adolescent drug use: the impact of parental monitoring and peer deviance.

- Youth and Society 2003; 34: 300–329.
- 19- Santor DA, Messervey D, Kusumakar V. Measuring peer pressure, popularity, and conformity in adolescent boys and girls: predicting school performance, sexual attitudes, and substance abuse [Journal of Youth and Adolescence 2000](#); 29: 163-183.
  - 20- Ögel K, Eke C, Taner S, Erol B. İstanbul'da öğrencilerde riskli davranışlar araştırması. Yeniden Yayın No: 6, İstanbul, 2004. MEB <http://apk.meb.gov.tr/> Birimler/ İstatistikDairesiBaskanligi/ Dosyalar/ 2003-2004 Milli Eğitim Sayısal Veriler.zip.
  - 21- Hibell B, Anderson B, Bjarnason T. The ESPAD Report: Alcohol and other drug use among students in 26 European countries. The Swedish Council for information on alcohol and other drugs, Stockholm, Sweden: CAN, 1995.
  - 22- Ercan O, Alikasıfoğlu M, Erginöz E, ve ark. İstanbul lise gençlerinde riskli davranışların sıklığı ve cinsiyete göre dağılımı (Cerrahpaşa Gençlik Sağlığı Araştırması 2000) [Türk Pediatri Arşivi 2001](#); 36: 199-211.
  - 23- Tamar D, Ögel K, Evren C, Çakmak D. Ergenlik döneminde madde kullanımı. [Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları 1997](#); 4: 501-517.